

Валентин Горovenко,
Вадим Тютюнник

Приватні воєнні компанії: міжнародний досвід і можливі шляхи його реалізації в Україні

У статті на основі аналізу міжнародного досвіду проведена класифікація приватних воєнних компаній, визначені чинники й тенденції їхнього розвитку, проблеми, пов'язані з їхньою діяльністю, а також запропоновані можливі шляхи законодавчого регулювання діяльності таких компаній в Україні.

Починаючи з 70-х рр. минулого століття, у воєнних конфліктах, міжнародних миротворчих операціях та в процесі забезпечення повсякденної діяльності збройних сил стали активно використовуватися послуги приватних воєнних компаній (Private Military Companies)¹. Але й досі тривають дискусії стосовно їх правового статусу. Деякі експерти та представники правозахисних і пацифістських організацій характеризують такі компанії як контори для найманців. Натомість більшість експертів убачає в них рівноправні недержавні суб'єкти економічної та зовнішньоекономічної діяльності. Вони офіційно зареєстровані, мають необхідні ліцензії та свої статuti, розгалужені бізнес-структури. Про їхній авторитет свідчить, зокрема, те, що послугами приватних воєнних компаній (ПВК) користуються ООН, міжнародні гуманітарні організації, уряди демократичних країн.

На сьогодні існують різні тлумачення терміна «приватна воєнна компанія». Наприклад, у документах ООН застосовується термін «приватні воєнні та охоронні компанії» (ПВОК), під яким розуміються «приватні підприємницькі суб'єкти, які надають воєнні та/або охоронні послуги, незалежно від того, як вони себе характеризують. Воєнні й охоронні послуги включають, зокрема, збройну охорону і захист людей та об'єктів, наприклад транспортних колон, споруд та інших місць; техобслуговування й експлуатацію бойових комплексів; утримання під вартою ув'язнених; консультування або підготовку місцевих військовослужбовців та охоронців» [1].

Фахівці Женеvського Центру демократичного контролю за збройними силами трактують ПВК як «комерційні структури, що пропонують спеціалізовані послуги, які пов'язані з участю у війнах і збройних конфліктах, включаючи бойові операції, стратегічне планування, збір розвідувальної інформації, оперативну підтримку і логістику, підготовку, постачання, поставки, обслуговування» [2].

Американські політологи вважають, що «приватні воєнні компанії є не що інше, як орієнтовані на прибуток організації, які надають професійні послуги, пов'язані з веденням війни. Це корпоративні організації, які торгують воєнним мистецтвом, – включаючи рекомендації тактики бойових дій, стратегічне планування, збір розвідувальних даних, навчання військ і технічну допомогу» [3].

Аналізуючи наведене, можна виокремити основні ознаки ПВК.

Перша. Наявність статусу приватної комерційної організації, основною метою якої є одержання прибутку.

Друга. Переважна більшість визначених статутом компанії напрямів її діяльності (або всі) стосується

¹ В українських публікаціях зустрічаються різні їх назви – «приватні військові компанії» або «приватні воєнні компанії». З огляду на наявну в Україні нормотворчу термінологію у сфері оборони автори вважають за доцільне використовувати назву «приватні воєнні компанії».

надання воєнних послуг. До них належать послуги з таких питань: створення, реформування й розвиток сил безпеки та оборони; планування та підготовки їх до застосування; здійснення розвідки та контррозвідки; навчання відповідного особового складу; застосування, обслуговування й експлуатація озброєння та військової техніки; матеріально-технічне забезпечення сил безпеки та оборони; гуманітарне розмінування; збройна охорона об'єктів, захист дипломатичного персоналу, окремих осіб і транспортних перевезень тощо.

Третя. Об'єктами ПВК для надання послуг можуть бути національні та іноземні юридичні або фізичні особи.

Четверта. ПВК надають послуги переважно за межами своїх держав. Вони можуть функціонувати в умовах мирного часу та в період воєнного конфлікту, а також безпосередньо в зоні такого конфлікту.

За результатами аналізу характеру послуг, які можуть надаватися ПВК, відповідних документів міжнародних організацій та публікацій [4, 5] найбільш прийнятною виглядає наведена нижче типологія таких компаній.

Компанії бойового забезпечення (military provider companies), які надають своїм клієнтам послуги з підтримання бойових дій їхніх сил безпеки та оборони (за термінологією НАТО – тактичну підтримку), включно з безпосередньою участю в бойових операціях. Утім, остання зі згаданих послуг сучасними ПВК не надається, принаймні офіційно.

Воєнні консалтингові компанії (military consulting companies). Спеціалізуються на наданні послуг з планування, створення, реформування й розвитку сил безпеки та оборони, зокрема органів розвідки й контррозвідки, їхньої бойової та спеціальної підготовки тощо.

Воєнні логістичні компанії (military support companies). Сфера їхньої діяльності охоплює: обслуговування й експлуатацію складних систем озброєння, військової техніки та комп'ютерних систем; матеріально-технічне забезпечення військ; будівництво військових об'єктів.

До ПВК відносять і приватні охоронні компанії (private security companies), які працюють в умовах воєнного конфлікту або в зоні підвищеного ризику, зокрема на території країн з нестабільною обстановкою. Хоча зазвичай вони здійснюють захист об'єктів та фізичних осіб, а не бойові дії, однак у районах воєнного конфлікту чітке розмежування між цими видами діяльності відсутнє. Наприклад, під час захисту аеродромів, нафтопроводів та інших об'єктів інфраструктури охоронні компанії можуть проводити бойові операції проти незаконних військових формувань, терористів тощо.

Окрему групу складають ПВК, які спеціалізуються на розвідувальній та контррозвідувальній діяльності. Їх мережа є практично закритою. За різними Інтернет-джерелами, з державними розвідувальними органами співпрацюють, зокрема, американські компанії «Strategic Forecasting Inc», «Booz Allen Hamilton», британські – «Aegis» і «Haklyut & Company».

Останніми роками ПВК почали активно залучатися до боротьби з піратством, забезпечуючи при цьому супроводження та збройний захист суден, ведення переговорів з нападниками тощо. Нині тільки в Аденській затоці й у районі Африканського Рогу діють понад двадцять таких ПВК. Річні витрати судноплавних компаній на їх найм становлять близько 100 млн дол. США [6].

Правові питання діяльності таких ПВК розглядалися в Лондоні у травні 2012 р. на 90-й сесії Комітету з безпеки на морі Міжнародної морської організації ООН. Крім іншого, під час сесії був затверджений проект Тимчасового порадника для приватних компаній з морської охорони, які надають послуги приватної збройної охорони на судах у зоні високого ризику [7].

Із часу утворення в 1967 р. у Великій Британії першої в новітній історії ПВК «Watchguard International» простежується стійка тенденція до зростання попиту на послуги таких компаній, збільшується кількість їх замовників та розширюється спектр самих послуг. Це зумовлене, за нашими оцінками, такими чинниками.

Перший. Загострення проблем підтримання національної безпеки та оборони деяких країн, котрі за офіційною термінологією ООН іменуються «найменш розвиненими країнами», або тих, яких називають «державами, що не відбулися». Їхні уряди часто зіштовхуються з непосильними для себе проблемами в багатьох сферах, зокрема у сфері контролю цілісності території своїх країн. Урядові збройні сили та сили безпеки слабкі й неспроможні якісно виконувати свої функції. Більша частина таких країн розташована в регіоні на південь від Сахари. За оцінкою американських аналітиків, цей регіон щонайменше протягом двадцяти найближчих років залишатиметься найуразливішим до економічних потрясінь, напруженості в суспільстві, громадянських конфліктів і політичної нестабільності [8].

У період «холодної війни» стабільність у згаданих країнах підтримувалася завдяки допомозі (зокрема військової й військово-технічної) з боку СРСР, США та держав – членів очолюваних ними військово-політичних блоків. Проте після її завершення провідні держави світу не завжди налаштовані безпосередньо втручатися своїми збройними силами, наприклад у складі миротворчих місій, у врегулювання конфліктів у кризових регіонах. До того ж їхні військові ресурси за останні двадцять років значно скоротилися. За таких обставин вивільнену «нішу» опановують ПВК.

Другий чинник – існування для багатьох країн, котрі розвиваються, проблеми освоєння нових складних зразків озброєння та підготовки їхніх армій і правоохоронних органів до протидії сучасним загрозам. Відсутність відповідних фахівців у цих країнах зумовлює потребу в сторонній допомозі. До цього залучаються корпорації – виробники озброєння та збройні сили провідних країн. Однак здебільшого надання такої допомоги здійснюється із залученням ПВК. Джерела оплати їхніх послуг різноманітні. У деяких випадках це бюджети країн – одержувачів таких послуг. Наприклад, наприкінці 2010 р.

Об'єднані Арабські Емірати підписали контракт з ПВК «Reflex Responses» щодо підготовки батальйону чисельністю 800 осіб, укомплектованого іноземцями, для боротьби з тероризмом та підтримання внутрішньої безпеки країни. Вартість контракту становить 529 млн дол. США [9].

Загалом же оплата послуг ПВК здійснюється США, Великою Британією, Францією та деякими іншими державами, які мають певні політичні або економічні інтереси в цих країнах, а тому зацікавлені в їх стабільності. Так, у 2003 р. приватна компанія MPRI отримала від уряду США контракт на надання послуг зі створення нових армій Іраку та Афганістану, а пізніше – з підготовки збройних сил Коста-Ріки, Македонії та Колумбії.

Для реалізації програми AFRICAP, яка передбачає надання допомоги низці африканських країн у матеріальному забезпеченні та підготовці їхніх збройних сил, Державний департамент США у вересні 2009 р. надав 1,5 млрд дол. США. За результатами тендеру до реалізації програми були залучені чотири компанії – PSI, «DynCorp International», AECOM и PAE [10].

Третій чинник пов'язаний з потребами збройних сил провідних держав світу, змінами їхніх завдань і перспективами розвитку.

Уже в другій половині 80-х рр. минулого століття, на завершальній стадії «холодної війни», намітилася тенденція до скорочення чисельності збройних сил цих держав та зменшення їхнього бюджетного фінансування. Це змусило шукати нові способи забезпечення певних функцій збройних сил. Усе, що виходить за межі підготовки до бойових дій та їх ведення, поступово передається на аутсорсинг. Спочатку було передане матеріально-технічне забезпечення військ. Зокрема, в 1985 р. у США була введена в дію перша програма посилення логістичних можливостей за рахунок залучення цивільних спеціалістів (LOGCAP) (нині діє четвертий варіант цієї програми), яка дала змогу армії США укладати контракти з приватними компаніями для надання ними широкого спектра послуг тилового забезпечення [11].

Наступним кроком стала передача на обслуговування приватним компаніям складних систем озброєння. За різними оцінками, уже у 2002 р. вони забезпечували функціонування 28% систем озброєння збройних сил США [12].

Однак аутсорсинг зачепив не лише питання матеріально-технічного забезпечення. ПВК передається також виконання функцій, пов'язаних з оперативним забезпеченням воєнних дій, у тому числі у сфері розвідки. Частина таких функцій передбачає безпосередню участь у воєнних діях; зокрема, до них можна віднести послуги з технічної розвідки. Так, наприклад, фірми-розробники безпілотних розвідувальних апаратів «Предатор» («General Atomics») та «Глобал Хок» («Northrop Grumman») займалися не лише їх обслуговуванням, а й управлінням у бойовій обстановці в Іраку та Афганістані.

До запровадження такої практики змусило виникнення протиріччя між науково-технологічним рівнем

озброєння та військової техніки і станом професійної підготовки військовослужбовців. У деяких випадках збройні сили не можуть собі дозволити підготовку, а головне – утримання власних висококваліфікованих спеціалістів. ПВК виявилися сильнішими конкурентами в наданні таким спеціалістам привабливих умов контракту та перспектив кар'єрного росту.

Наступним, **четвертим**, чинником є зростаючі потреби транснаціональних корпорацій (ТНК) у гарантуванні безпеки своєї діяльності у кризових регіонах світу. За умов глобалізації за останні двадцять років їхня кількість зросла більш як удвічі.

Найбільші ТНК, зокрема американські корпорації «Дженерал моторз», «Форд», ІБМ, АТТ, створюють власні воєнні компанії, які виконують розвідувальні, контррозвідувальні та охоронні функції. Інші ТНК залучають для захисту своїх об'єктів та персоналу сторонні ПВК. Наприклад, британська нафтогазова компанія «Beyond petroleum» підписала контракт з ПВК на суму 65 млн дол. США для охорони своїх нафтопроводів у Колумбії, а американська енергетична компанія «Chevron Corporation» – із ПВК «Airscape» для захисту своїх нафтових платформ в Анголі.

П'ятим чинником, який стимулює розвиток ПВК, є зростання потреб у їхніх послугах з боку міжнародних безпекових та гуманітарних організацій у матеріально-технічному забезпеченні миротворчих операцій, гуманітарному розмінуванні, охороні конвоїв з гуманітарним вантажем тощо.

Найчастіше до послуг ПВК звертається Організація Об'єднаних Націй. Зокрема, ПВК залучалися нею до участі в миротворчих місіях у Боснії і Герцеговині (1996–2002), Косово (1999–2004), Судані (2005–2011). У перших двох зі згаданих місій американська ПВК «DynCorp» набиравала співробітників для американського контингенту міжнародних поліцейських сил, готувала місцеві сили правопорядку. Одним із завдань ПВК у Судані було проведення гуманітарного розмінування.

Характерно, що спектр завдань ПВК за контрактами з ООН постійно розширюється, а загалом зростає й потреба в їхніх послугах. У проголошеній на 64-й сесії Генеральної Асамблеї ООН у січні 2010 р. Глобальній стратегії польової підтримки (Global Field Support Strategy) передбачається активна співпраця з приватними підприємцями, особливо в питанні підвищення потенціалу реагування на кризові ситуації.

Шостий чинник пов'язаний з економічними аспектами діяльності ПВК. Ринок їхніх послуг характеризується високою динамікою зростання. За перше десятиліття нинішнього століття він трансформувався з невеликої спеціалізованої ніші у глобальний сектор воєнних послуг. За даними ООН, ще у 2008 р. річний прибуток ПВК сягнув 120 млрд дол. США [13].

Як і в будь-якому іншому бізнесі, на цьому ринку присутні компанії різної «вагової категорії». Представництво у «важкій вазі» належить переважно компаніям США

та Великої Британії. На їхню частку припадає близько 70% воєнних послуг на світовому ринку. За ними йдуть компанії Австралії, Ізраїлю, Канади та інші. Деякі ПВК зареєстровані на фондових біржах і приносять своїм інвесторам суттєві прибутки.

І нарешті, **сьомим** чинником, який сприяє розвитку ПВК, є широка пропозиція на ринку військових спеціалістів. Вона сформувалася у процесі значного скорочення збройних сил західних держав, особливо країн – учасниць колишньої Організації Варшавського договору, яке розпочалося на початку 90-х рр. минулого століття і триває дотепер. За рахунок цього ПВК мають можливість отримувати високопрофесійні кадри, не витрачаючи коштів на їхню підготовку. Наприклад, американська компанія MPRI має дані на більш як 10 тис. офіцерів і сержантів, а компанія «DunCorp» дає роботу 23 тис. колишніх військовиків [14].

Привабливість ПВК полягає передусім у рівні оплати їхнього персоналу, який значно вищий, ніж у збройних силах. В Іраку він становив від 100 до 1000 дол. на день залежно від спеціалізації та характеру завдань, які виконували співробітники цих компаній. Деякі спеціалісти отримували й більшу платню. Водночас сержанти й солдати армії США отримували від 1000 до 4000 дол. на місяць [5]. Крім того, у багатьох ПВК передбачений солідний соціальний «пакет» для співробітників, а також грошова допомога сім'ям на випадок їх загибелі. Усе це сприяє «перетіканню» перспективних військових професіоналів з армії до приватних компаній. Перевага надається ветеранам сил спеціального призначення, однак працюють у них і діючі військовослужбовці. Так, у збройних силах Великої Британії практикується надання для цього тривалої відпустки. Наприклад, після вторгнення до Іраку у 2003 р. понад 60 військовослужбовців 22-го батальйону SAS – одного з найпрестижніших десантних підрозділів британських військ – уклали контракти з ПВК. На такий самий крок пішли й 80 військовослужбовців елітного підрозділу британських бойових плавців [5, 15]. Подібна ситуація простежується також у збройних силах деяких інших європейських країн.

Однак джерелом кадрового комплектування ПВК є не лише військові спеціалісти західних держав. Для виконання багатьох завдань, які не потребують особливої підготовки або хорошого знання англійської мови, активно використовується місцевий персонал, громадяни країн СНД, Латинської Америки, Африки. Наприклад, компанія «Egynus» у 2004 р. в Іраку залучала до охорони нафтопроводів близько 15 тис. курдів та арабів. Ця сама ПВК першою в Іраку запросила на роботу близько 30 українців і росіян. Але рівень зарплати такого персоналу був значно нижчим, ніж у співробітників із західних країн. До того ж вони, як правило, не мали соціального «пакету». І навіть за таких умов кількість бажаючих отримати роботу в ПВК значно перевищувала пропозицію. У 2006 р. на одне вакантне місце у ПВК, які працювали в Іраку, було близько 600 кандидатів [15].

Таким чином, проблеми з набором персоналу для ПВК найближчим часом навряд чи виникатимуть.

Наведені чинники зумовлюють стале зростання кількості ПВК у світі. Наприкінці 80-х рр. минулого століття їх було близько двох десятків, переважно у США та Великій Британії. З 2002 р. вони почали створюватися, у тому числі за участі західних партнерів, і в арабських країнах, зокрема в Іраку, Кувейті, ОАЕ. У 2006 р. їх налічувалося більше 3 тис.: 55% з них базувалися у США, 27% – у країнах Європейського Союзу (переважна більшість – у Великій Британії), по 9% – на Близькому Сході і в Африці (більшість у Південно-Африканській Республіці). Їхня чисельність досягала 2 млн осіб. Майже 40% з нині діючих ПВК США були утворені після 11 вересня 2001 р. з початком глобальної війни з тероризмом.

В останнє десятиліття виразно проявляється інституціоналізація приватного воєнного бізнесу – зростає кількість великих ПВК із широким спектром послуг. Ще одним проявом інституціоналізації стало виникнення асоціацій ПВК. У квітні 2001 р. була створена Асоціація миротворчих операцій (Peace Operations Association) з метою координації діяльності приватних воєнних і охоронних компаній на міжнародному рівні. Після початку війни в Іраку утворилася Асоціація приватних компаній з питань безпеки в Іраку (Private Security Company Association of Iraq). В окремих країнах були створені національні асоціації ПВК, зокрема у США та Великій Британії.

Порівняльний аналіз правового статусу й ефективності виконання аналогічних завдань силовими структурами держави і ПВК дає змогу виокремити низку переваг останніх. Серед них слід звернути увагу на такі.

Перше. ПВК можуть слугувати ефективним і гнучким інструментом зовнішньої політики держави. Через їхню діяльність держава має можливість реалізовувати свої національні інтереси в кризових регіонах світу в умовах неможливості або небажаності залучення для цього своїх збройних сил та інших державних структур.

Друге. ПВК спроможні швидше, порівняно з підрозділами збройних сил, прибути до визначеного району і приступити до виконання поставлених завдань. Це, зокрема, зумовлюється тим, що вони діють за власним рішенням у визначені контрактом терміни, тоді як підрозділи збройних сил змушені чекати проведення встановлених законодавством складних і тривалих процедур ухвалення урядом, президентом та парламентом рішень щодо їх направлення за кордон, особливо коли це стосується районів воєнних конфліктів.

Третє. Співробітники ПВК мають, як правило, кращий рівень професійної підготовки. В умовах великого конкурсу на вакантні місця є можливість висувати високі вимоги до кандидатів.

Варто також відмітити соціальні аспекти, пов'язані з існуванням ПВК. Вони полягають насамперед у можливості надати роботу за спеціальністю значній кількості колишніх військовослужбовців, працівників правоохоронних органів та співробітників спецслужб.

При користуванні послугами ПВК у своїх інтересах держава отримує й економічний зиск. Виконання ними певних завдань загалом коштує менше, ніж використання для цього військових структур. Хоча заробітна плата співробітників компаній є здебільшого значно вищою, ніж військових, однак вони отримують її протягом короткого періоду безпосереднього виконання завдань за контрактом. До того ж ПВК є платниками податків під час надання послуг як вітчизняним, так і іноземним суб'єктам.

Однак проведений аналіз показав і певні недоліки у практиці використання ПВК. Зокрема, на відміну від підрозділів збройних сил, вони менш стійкі до ризиків. Їхні співробітники не несуть кримінальної відповідальності за зрив виконання завдань. Тому у воєнних конфліктах, у тому числі в Іраку, неодноразово мали місце випадки, коли співробітники ПВК відмовлялися виконувати певні завдання у зв'язку зі зростанням загрози їхньому життю.

Крім того, у процесі забезпечення ПВК військових операцій виникають значні проблеми, пов'язані з неврегульованістю їхніх відносин з військовим командуванням. Ці компанії як самостійний суб'єкт бізнесу не підпорядковуються військовому командуванню. Відповідно, останнє не має повноважень для завчасної перевірки реальних можливостей ПВК забезпечувати військові операції, але при цьому відповідальність за успішне їх проведення несе військово командування.

Наявність зазначених недоліків потребує надзвичайно виваженого підходу до визначення видів та обсягів послуг збройним силам, надання яких викладатиметься на ПВК, особливо в районах бойових дій.

Є недоліки й у практиці надання ПВК воєнних послуг іншим суб'єктам, зокрема урядам іноземних держав, міжнародним організаціям і ТНК. Але, на відміну від згаданих вище, вони, як правило, вирішуються на двосторонньому рівні – між замовником і ПВК.

Де-факто ПВК існують і в Україні. Одна з найвідоміших з них – «Omega Consulting Group», створена у 2011 р. На сьогодні вона має три дочірні підприємства (у Великій Британії, ПАР і Того), через які здійснює свою основну діяльність згідно із законами відповідних держав. За наявною інформацією [16], компанія спроможна надавати широкий спектр спеціалізованих послуг, але на території нашої держави «не займається приватною воєнною та/або охоронною діяльністю і не набирає у свої ряди громадян України для роботи за кордоном» [15]. У 2012 р. «Omega Consulting Group» підписала Міжнародний кодекс поведінки приватних охоронних компаній (International Code of Conduct for Private Security Providers) і стала членом Британської Асоціації морських приватних воєнних і охоронних компаній.

До категорії ПВК можна віднести також утворену у 2011 р. компанію «Vega Strategic Services». За оприлюдненою інформацією [17], вона пропонує послуги з виявлення, локалізації та запобігання потенційним загрозам безпеці приватним особам та інфраструктурам

у регіонах підвищеного ризику. Її представництво на Кіпрі має ліцензію цієї держави на збройну охорону морських суден і вантажоперевезень. Аналогічними є компанії «Maritime Security Company “Albatross” Ltd» [18], яка спеціалізується на охороні суден у піратонебезпечних районах, та група компаній «Artan Group» із ширшим спектром послуг з безпеки.

Зазначені компанії реалізують свій специфічний бізнес через закордонні представництва. При цьому до роботи в них, як стверджує керівництво компаній, залучаються лише громадяни інших держав. Значний же потенціал українських спеціалістів у військовій сфері та сфері правоохоронної діяльності став об'єктом уваги іноземних вербувальників за певної підтримки комерційних фірм та окремих громадян нашої держави. Існують навіть українські цільові Інтернет-сайти, які пропонують свої послуги з найму таких спеціалістів.

Особливу стурбованість викликають спроби вербування наших громадян для безпосередньої участі у воєнних конфліктах на території інших країн, що може мати наслідком їх кримінальну відповідальність за статтею 447 Кримінального кодексу України – найманство.

У деяких випадках державі вдається припинити таку діяльність. Так, зокрема, за інформацією Служби безпеки України [19], у 2002 р. було припинено протиправну діяльність представників однієї з іноземних компаній з вербування українців і відправки їх в Ефіопію з метою залучення до експлуатації військової авіаційної техніки та можливої участі в бойових діях. У 2004 р. притягнуто до кримінальної відповідальності громадян Греції, Пакистану та Іраку, які вербували в Україні найманців із числа військових спеціалістів – підривників і саперів для вчинення терористичних актів та участі в бойових діях в Іраку. У 2008 р. в Одеській області знешкоджено міжнародний канал вербування найманців, роботою якого керував громадянин США за допомогою громадян Ірану, Великої Британії та України. Водночас, попри всі зусилля, на сьогодні наші співвітчизники присутні в багатьох «гарячих точках». Експерти вважають, що їхня чисельність становить близько п'яти тисяч [20]. Не маючи підтримки з боку своєї держави, більше того, інколи зазнаючи загрози притягнення до кримінальної відповідальності, вони змушені погоджуватися на значно гірші умови роботи, ніж умови для їхніх західних колег.

На думку фахівців, найкращим способом розв'язання згаданих проблем було б запровадження державного регулювання та підтримки діяльності вітчизняних ПВК. Для цього слід урахувати передусім особливості відповідного міжнародного права та національного законодавства.

Починаючи з 2005 р., Робоча група Ради з прав людини ООН з питань використання найманців як засобу порушення прав людини та протидії реалізації права народів на самовизначення опрацьовує проект Конвенції щодо ПВК.

У 2008 р. 17 держав – членів ООН, серед них і Україна, підготували й першими схвалили «Документ Монтьєро».

Він був поширений серед інших членів організації як документ Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки ООН з метою забезпечення добровільного вжиття ними запропонованих у ньому процедур і заходів, а також для інформування стосовно підтримки ними цього документа. На кінець 2011 р. до нього приєдналося 36 держав – членів ООН.

«Документ Монтрьо» визначає: низку термінів, зокрема «ПВОК», «персонал ПВОК» тощо; обов'язки держав залежно від характеру їхніх відносин з ПВОК («держави-контрагенти», «держави територіальної юрисдикції», «держави походження» та «інші держави»), з виконання норм чинного міжнародного права, зокрема гуманітарного, кримінального та прав людини, які стосуються особливостей функціонування таких компаній; обов'язки персоналу та керівництва ПВОК.

Крім того, у «Документі Монтрьо» наводяться практичні рекомендації щодо здійснення взаємовідносин з ПВОК, які працюють у районах збройного конфлікту, з урахуванням забезпечення їхньої діяльності, дотримання відповідних норм міжнародного гуманітарного права і стандартів у сфері прав людини.

Оскільки «Документ Монтрьо» адресований головним чином державам, то представники 58 ПВОК різних країн підписали наприкінці 2010 р. підготовлений ними спільно з урядовими й неурядовими структурами Міжнародний кодекс поведінки приватних охоронних компаній (далі – Кодекс) [21]. У подальшому вони утворили Тимчасовий керівний комітет з питань Кодексу.

Попри згадку в назві Кодексу лише приватних охоронних компаній, ним керуються і ПВК, які брали участь у його розробці або згодом підписали цей документ. У Кодексі визначено, що приватними охоронними компаніями та приватними постачальниками послуг у сфері безпеки є будь-яка компанія, чия комерційна діяльність охоплює надання охоронних послуг, які передбачають «охорону та захист (озброєний чи неозброєний) осіб та об'єктів ..., або будь-яку іншу діяльність, яка потребує носіння чи застосування зброї персоналом компанії при виконанні ним своїх функцій».

У Кодексі містяться принципи, визначені «Документом Монтрьо», а також сформульовані засади, добровільні стандарти діяльності її та механізми управління такими компаніями й нагляду за ними. Крім того, Кодекс визначає загальні зобов'язання ПВОК, принципи поведінки її персоналу, зокрема правила застосування сили, зобов'язання щодо керівництва діяльністю компанії та управління персоналом, його підбору, перевірки, підготовки, здійснення контролю за зброєю, військовим майном тощо. У подальшому Кодекс підписали ще понад 150 європейських, південноамериканських та африканських ПВОК.

На початку 2012 р. Тимчасовий керівний комітет з питань Кодексу оприлюднив проект Статуту з нагляду та контролю за виконанням норм Кодексу, який, зокрема, містить положення щодо сертифікації ПВОК,

надання ними звітів, здійснення аудиту й моніторингу їхньої діяльності в районах збройних конфліктів тощо. Нині цей проект вивчається фахівцями різних держав та експертами ООН.

Ще восени 2010 р. Рада з прав людини ООН утворила Міжурядову робочу групу відкритого складу (у роботі якої бере участь і Україна) з розгляду можливості створення міжнародної нормативної бази для регулювання, моніторингу та контролю діяльності ПВОК (далі – Міжурядова робоча група ООН), яка вже понад два роки опрацьовує проект Конвенції щодо ПВОК [22]. За загальним обсягом норм, термінологією, змістом, ступенем деталізації окремих положень, їх спрямованістю тощо, цей проект значно відрізняється від «Документа Монтрьо» та Кодексу. Цей документ далекий від завершення, і процес його розробки йде надто повільно. Насамперед це зумовлене наявністю різних, інколи діаметрально протилежних позицій держав щодо переліку воєнних, безпекових та охоронних послуг, які можуть надаватися ПВОК, форм і способів їх діяльності в районах збройних конфліктів, регулювання, моніторингу та контролю цієї діяльності тощо. За прогнозами експертів, згаданий проект конвенції може бути схвалений ООН не раніше, ніж через півтора-два роки.

Проте навіть наявна міжнародно-правова база дає змогу державам створювати й удосконалювати національне законодавство з питань діяльності ПВК. На сьогодні в цьому законодавстві існує, за висновками експертів ООН, кілька різних підходів до регулювання їхньої діяльності [23].

Найбільш ліберальним він є у США, де застосовується незначна кількість обмежень щодо роботи національних ПВК як у межах країни, так і за кордоном. Американське законодавство жорстко регулює діяльність ПВК – підрядників уряду США, на відміну від компаній, які надають послуги неурядовим установам, іншим приватним компаніям та фізичним особам. Фактично у США немає законодавчої заборони на окремі види діяльності ПВК. Не здійснюється також їх реєстрація та ліцензування. Разом з цим, у законодавстві приділяється особлива увага посиленню їхньої відповідальності за злочини, скоєні за кордоном.

У проектах відповідних законів Швейцарії акценти зосереджені на посиленні ролі нормативного регулювання всіх сфер діяльності ПВК. Передбачена передусім обов'язкова реєстрація таких компаній, їм забороняється брати безпосередню участь у бойових діях, а також вербувати, готувати й надавати для цього персонал. Норми згаданих законопроектів стосуються не лише швейцарських фізичних і юридичних осіб та їхніх партнерів за кордоном, а й іноземних ПВК, які працюють у Швейцарії. Вони поширюються й на зареєстровані в цій державі компанії, котрі здійснюють управління ПВК, які діють за межами території Швейцарії. У цих законодавчих нормах визначені конкретні умови надання ПВК дозволу на застосування зброї під час їхньої діяльності.

Швейцарські фізичні та юридичні особи, які бажають експортувати воєнні чи охоронні послуги за кордон, повинні повідомляти про це уряд держави, який приймає рішення про надання відповідного дозволу чи відмови в ньому. Законопроекти містять також детальні умови та правила імпорту зазначених послуг федеральними органами влади Швейцарії.

У ПАР, яка однією з перших почала створювати законодавство про ПВК, існують жорсткіші обмеження їхньої діяльності за межами держави. Зокрема, персоналу ПВК заборонено брати участь у бойових діях, а всі питання, включно з проведенням переговорів, та заявки щодо надання військової допомоги іншим країнам і відповідних послуг ПВК, розглядаються спеціальним урядовим органом та міністром оборони. Разом з тим, реєстрація таких компаній не є обов'язковою. Рішення стосовно визначення переліку іноземних країн, на які поширюється дія згаданих законодавчих обмежень, має ухвалюватися президентом ПАР з урахуванням відповідних рекомендацій зазначеного урядового органу. За порушення у цій сфері та здійснення ПВК відповідної діяльності без отримання необхідного дозволу встановлена кримінальна відповідальність. Однак багато з наведених норм законодавства ще не введені в дію.

Цікавим є досвід Китаю в регулюванні діяльності ПВК [24]. Перша китайська приватна охоронна компанія з'явилася в 1984 р. Нині їх понад три тисячі, а кількість співробітників цих компаній становить понад 4,2 млн осіб. Однак у цій країні заборонено створювати ПВК. Надання воєнних послуг на власній території та за кордоном є прерогативою держави.

Останнім часом значно активізувалося вирішення питань щодо ПВК у Росії. У квітні 2012 р. тодішній прем'єр-міністр РФ В. Путін підтримав ідею створення таких російських компаній, які, за його словами, зможуть бути інструментом реалізації національних інтересів у відповідних регіонах світу без залучення державних структур. Після цієї заяви депутат Держдуми О. Мітрофанов вніс на розгляд Державної Думи Росії відповідний законопроект [25].

У вересні того самого року віце-прем'єр Росії Д. Рогозін повідомив про підготовку пропозицій стосовно створення ПВК. За його словами, у Росії є значні економічні інтереси за кордоном і великі державні та приватні компанії, які працюють у країнах з непростю обстановкою, а тому потребують захисту. У зв'язку із цим доцільніше, на його думку, створювати для цього відповідні російські ПВК, ніж оплачувати послуги таких іноземних компаній.

В Україні після набуття у 2012 р. чинності Законом «Про охоронну діяльність» створені умови для роботи приватних охоронних компаній з надання послуг з охорони власності та громадян, однак досі залишаються юридично не врегульованими питання діяльності ПВК. А отже, через прогалини в законодавстві ці компанії, керуючись принципом «що не заборонено, те дозволено», могли б надавати широкий спектр воєнних і безпекових послуг.

Так, зокрема, за Законом «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» є підстави вважати ПВК суб'єктами господарської діяльності в зовнішньоекономічній сфері, які не підлягають ліцензуванню. У свою чергу, Закон «Про зовнішньоекономічну діяльність» дозволяє надавати іноземним суб'єктам господарської діяльності консультаційні, маркетингові й управлінські послуги, а також послуги з навчання та підготовки спеціалістів на комерційній основі, до яких можна підвести значну частину послуг, здійснюваних ПВК. Нагадаємо, що цей Закон зобов'язує суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності отримувати від держави повноваження тільки на здійснення експорту/імпорту озброєння, боєприпасів, військової техніки та спеціальних комплектуючих виробів для їх виробництва, вибухових речовин, технологій, устаткування, установок, матеріалів та пов'язаних з ними послуг, а також інших видів продукції, технологій і послуг, які використовуються при створенні озброєнь і військової техніки або становлять державну таємницю України.

Слід звернути увагу й на те, що послуги ПВК з таких питань, як створення, реформування та розвиток сил безпеки та оборони; планування та підготовка їх до застосування; навчання відповідного особового складу; застосування, обслуговування та експлуатація озброєння й військової техніки; матеріально-технічне забезпечення сил безпеки та оборони; гуманітарне розмінування; зброяна охорона об'єктів, захист дипломатичного персоналу, окремих осіб та транспортних перевезень, не підпадають і під дію Закону «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» й виданих на його виконання відповідних постанов Кабінету Міністрів України.

Використання зареєстрованими в Україні суб'єктами господарської діяльності перелічених та інших прогалин у законодавстві може залишити поза межами державного експортного контролю надання іноземним партнерам досить специфічних і вкрай чутливих послуг, що здатне завдати шкоди національним інтересам і негативно позначитися на міжнародному іміджі нашої держави.

Існують щонайменше два варіанти розв'язання цієї проблеми. Перший – законодавча заборона (як у КНР) надання приватними компаніями воєнних послуг. Є й інший варіант, до якого схиляється більшість провідних держав, ураховуючи світові тенденції в розвитку сфери надання воєнних і безпекових послуг ПВК. Це – законодавче врегулювання їхньої діяльності. Якщо обрати такий варіант, то необхідно, на нашу думку, внести зміни до відповідних законодавчих актів, якими, зокрема, передбачити перелік воєнних послуг, котрі можуть надаватися ПВК, механізми ліцензування й контролю за їхньою діяльністю та підтримки цих компаній з боку держави, а також засади правового та соціального захисту їхнього персоналу.

За яким варіантом діятиме наша держава – покаже час.

Перелік літератури

1. Документ Монтрё о соответствующих международно-правовых обязательствах и передовых практических методах государств, касающихся функционирования частных военных и охранных компаний в период вооруженного конфликта [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/ihl-montreau.htm>.
2. DCAF Backgrounder. Приватні військові компанії // Женевський Центр демократичного контролю за збройними силами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dcaf.ch/content/download/34962/525141/file/bg_private-military-companies_ukr.pdf.
3. *Singer Peter*. Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry and Its Ramification for International Security // International Security. – Vol. 26. – № 3 (Winter 2001/02). – P. 186.
4. *Уэсселер Р.* Война как услуга / пер. с нем. Г. Сахацкого. – М. : Столица-Принт, 2007.
5. *Валецкий О.* Частные военные компании, их создание, развитие и опыт работы в Ираке и других регионах мира [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.vrazvedka.ru/main/analytical/valeckiy.html>.
6. Небольшая статистика по морским ЧВК [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ir-ingr.livejournal.com/883373.html>.
7. Информационное агенство INFOLine. 31.05.2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.advis.ru/php/view_news.php?id=3E9550FB-EADD-5840-901F-0023FFEB14E1.
8. Мир после кризиса. Глобальные тенденции – 2025: меняющийся мир. Доклад Национального разведывательного совета США. – М. : Европа, 2009. – 188 с.
9. United Arab Emirates Confirms Hiring Blackwater Founder's Firm. The New York Times, 15.05.2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.nytimes.com/2011/05/16/world/middleeast/16prince.html?_r=2&.
10. *Валецкий О.* Особенности деятельности Частных Военных Компаний в Африке. Информационный портал «Правый мир» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://right-world.net/news/2221>.
11. *Крашенинникова В.* Война на аутсорсинге // Россия в глобальной политике. – № 1. – 2008. – Январь/Февраль. – С. 84–94.
12. Регулирование деятельности частных военных и охранных компаний [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.docstoc.com/>.
13. Центр новостей ООН. В Афганистане отрегулируют статус иностранных охранных компаний [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un.org/russian/news/story.asp?NewsID=11463>.
14. *Привалов К.* Псы войны на поводке // Итоги. – 2004. – № 18 (412) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.itogi.ru/archive/2004/18/70889.html.
15. Пресс-релиз компании «Омега Консалтинг Групп» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://pmcjournal.com/press-relez-ot-kompanii-omega-konsalting-grup/>.
16. Интернет-сайт компанії «Omega Consulting Group» [Электронный ресурс]. – Режим доступу : http://omega-consulting.com.ua/about_ru.html.
17. Интернет-сайт компанії «Vega Strategic Services» [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vegacyltd.com/>.
18. Интернет-сайт компанії «Maritime Security Company “Albatross” Ltd» [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mscalbatross.com/>.
19. Интернет-сайт Служби безпеки України [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/index>.
20. Українці в ролі найманців. Воєнно-історичний форум «Military Ukraine» [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://forum.milua.org/viewtopic.php?f=9&t=14126>.
21. Міжнародний кодекс поведінки приватних охоронних компаній [Электронный ресурс]. – Режим доступу : http://www.icoc-ppsp.org/uploads/International_Code_of_Conduct_for_Private_Security_Providers_-_Russian.pdf.
22. Приложение к докладу Рабочей группы по использованию наемников как средства нарушения прав человека и противодействия осуществлению права народов на самоопределение Совета по правам человека ООН (документ А/HRС/15/25) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/139/63/PDF/G1013963.pdf?OpenElement>.
23. Report of the Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session21/A-HRC-21-43_en.pdf.
24. Материали регіонального семінара Женевського центру по демократическому контролю над вооружёнными силами для стран Северо-Восточной и Центральной Азии, Улан-Батор, Монголия, 12–13 октября 2011 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.dcaf.ch/content/.../07.05_Regional_Seminar_MD_Russia_n.pdf.
25. Проект Федерального закона № 62015-6 «О государственном регулировании создания и деятельности частных военных компаний» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=PRJ;n=94830>.

Надійшла до редакції 31 травня 2013 р.